

Kari Laitinen

***Piipareita, klarinetinpuhaltajia ja
musikantteja – sotilassoittajat Suomessa
Ruotsin ajan lopulla***

- *FT Kari Laitinen (kari.laitinen@helsinki.fi) työskentelee tietopalvelupäällikkönä Music Finlandissa, jossa hän vastaa suomalaisten säveltäjien teosten nuottikokoelmasta ja siihen liittyvästä tietopalvelusta. Työnsä ohessa hän tekee tutkimusta suomalaisen puhallin- ja sotilasmusiikin historiasta.*

*Fifers, clarinet players and musicians – Military musicians
in Finland at the end of the Swedish period*

In his dissertation, Kari Laitinen focuses on military bands and their musicians in Finland during the last decades of Swedish rule (1770–1809). The research explicates for the first time why and how the regiments began to establish the military bands during the Gustavian era, who their musicians were, how their training was organized, and what their work consisted of. In addition, the research examines military musicians' activities in Finland's music life in general, as well as providing an overview of the instruments they used and the repertoire they performed.

Piipareita, klarinetinpuhaltajia ja musikantteja – sotilassoittajat Suomessa Ruotsin ajan lopulla

Kari Laitinen
.....

Sotaväellä on aina ollut jokin käytännön syy pitää riveissään sotilassoittajia, ja usein tämä syy on liittynyt suoraan tai epäsuorasti sodankäyntiin tai siihen varautumiseen. Sotilassoittajat ovat toimineet sotaväessä niin viestien viejinä ja hengen nostattajina kuin kuulijoiden viihdyttäjinäkin, ja nämä tehtävät ovat pitkälti määritelleet sen, mitä sotilasmusiikilla on eri aikoina ymmärretty ja millä tavalla se on näyttäytynyt eri ihmisille.

1600- ja 1700-lukujen sotamiehille sotilasmusiikkia olivat taistelutantereella käskyjä välittäneiden trumpettien merkkisoitot ja joukko- ja eteenpäin kannustaneiden rumpujen rytmit. 1800- ja 1900-lukujen varuskuntakaupungin asukkaille se saattoi soida vartioparaateissa kirkkuvina fanfaareina ja kesäisten puistosoittojen sävelinä. Meille 2000-luvun ihmisille se taas tuo mieleen sotilassoittokuntien näyttävät Tattoo-marssishow't ja presidentinlinnan itsenäisyyspäivien vastaanoton musiikin.

Sotilassoittokunnat mielletään usein kiinteäksi osaksi sotaväkeä. Joksikin sellaiseksi, joka automaattisesti kuuluu armeijan organisaatioon. Siellä missä sotajoukot kokoontuvat, siellä soi myös sotilasmusiikki. Sotilassoittokuntien läsnäolo kaikessa armeijan toiminnassa ei ole kuitenkaan aina ollut näin itsestään selvää. Suomen historian aikana sotilassoittokuntia on perustettu ja lakkautettu, ja niiden lukumäärää ja kokoa on kasvatettu ja vähennetty useita kertoja. Viimeisimpänä näistä muutoksista oli muutama vuosi sitten toteutettu puolustusvoimauudistus, jossa Suomen 12 sotilassoittokunnasta lakkautettiin seitsemän ja jäljelle jääneiden soittokuntien kokoa kasvatettiin.

Suomessa on ollut yhtämittaista sotilassoittokuntatoimintaa Ruotsin ajalta lähtien. Itsenäisyyden aikana siitä ovat pitäneet huolen puolustusvoimien soittokunnat, autonomian aikana suomalaisten ja venäläisten joukkojen soittokunnat ja Ruotsin aikana suomalaisten ruotujakoisten ja värvättyjen rykmenttien soitinyhtyeet.

Nurmijärveläinen nuorukainen Erik Westerberg otti sotamiehen pestin Uudenmaan jalkaväkirykmenttiin vuonna 1767. Hän oli tuolloin kaksikymmenvuotias. Neljä vuotta myöhemmin hänet mainittiin klarinetinpuhaltajana, yhtenä rykmenttinsä ensimmäisistä. Westerberg teki pitkän, lähes kolmen vuosikymmenen mittaisen työuran sotilassoittajana. Hän viljeli ruotutorppaansa Nurmijärvellä ja osallistui komppanianklarinetistina rumpaleiden rinnalla rykmentin harjoituksiin ja kokoontumisiin. Samalla hän opetti klarinetinsoiton alkeet pojilleen, joista kaikista tuli myöhemmin sotilassoittajia Uudenmaan rykmenttiin. Kun hän vuonna 1800 erosi tehtävästään täysin palvelleena, valittiin hänen tilalleen klarinetinsoittajaksi hänen poikansa Johan.

Westerbergin vanhin poika Christian, joka oli lyhentänyt nimensä Westeriksi, jatkoi soittajan tehtävissä vielä isäänsä pidemmälle. Christianin aikana Uudenmaan rykmentin musiikki kehittyi yksittäisten piiparien ja klarinetinsoittajien puhalluksista moniääniseen soittokuntakokoonpanoon. Soittokunnassa hän oppi soittamaan klarinetin lisäksi muita puhaltimia sekä jousisoittimia, joita sotilassoittajat käyttivät tanssimusiikissa. Christian osallistui muun soittokunnan mukana opintomatkalle Tukholmaan, ja myöhemmin hänet ylennettiin aliupseeriksi ja valittiin koko soittokunnan musiikinjohtajaksi. Tässä tehtävässä hän kiersi soittokuntansa kanssa rykmentin upseeriston ja muiden säätyläisten juhlissa eri puolilla Uuttamaata ja pääsi vuonna 1802 viihdyttämään kuningas Kustaa IV Adolfia tämän pitkälle Suomen-kiertueelle. Suomen sodan puhjettua 1808 Christian marssi muun armeijan mukana kohti pohjoista ja siirtyi myöhemmin Ruotsin puolelle, jonne hän jäi sodan jälkeen jatkamaan sotilassoittajan ammattiaan Västmanlandin rykmentissä.

Erikin ja Christianin työurissa näkyy se nopea muutos, joka tapahtui sotilasmusiikissa yhden sukupolven aikana. Isä-Erik oli aloittanut sotilassoittajan tehtävät aikana, jolloin Ruotsin sotaväessä vasta palkattiin ensimmäisiä klarinetinsoittajia eikä mistään yhteissoittotoiminnasta ollut vielä merkkejä. Poika-Christianin aikana rykmenttiin hankittiin klarinettien lisäksi fagotteja ja käyrätorvia ja soittajien ohjelmisto laajeni yksinäänisistä marssimelodioista moniääniseen ajanviete- ja tanssimusiikkiin. Ruotsin valtakunnassa oli parissa vuosikymmenessä siirrytty piiparimusiikista soittokuntamusiikkiin, ja sama kehitys on nähtävissä muuallakin Euroopassa.

Euroopassa sotilassoittokuntien synty ajoittuu musiikinhistoriassa murrosvaiheeseen, jossa aateliston tukeman musiikinharjoituksen tilalle alkoi nousta porvariston ylläpitämä musiikkielämä. Hovien ja kirkon

suojissa kehittynyt soitinmusiikki levisi 1700-luvun aikana laajempien ihmisryhmien ja nousevan musiikkia harrastavan keskiluokan ulottuville. Musiikista tuli aiempaa tasa-arvoisemmin kaikkien musiikkia. Musiikki-markkinat alkoivat tarjota kasvavalle kuluttajakunnalle sen tarvitsemia nuotteja ja soittimia, mikä mahdollisti musiikin harjoituksen leviämisen Euroopan syrjäisimmillekin alueille ja jopa niiden ulkopuolelle. Samaan aikaan perinteisen privilegioihin perustuvan kaupunginmusiikkijärjestelmän murentuminen teki tilaa uusille musiikin ammattiryhmille, muun muassa sotilasmuusikoille.

Sotajoukoissa sotilassoittokuntien perustamista vauhditti 1600-luvun lopulla alkanut siirtyminen väliaikaisista palkka-armeijoista pysyväm-pään sotaväenpitoon. Vakinaisesta sotalaitoksesta tuli kiinteä osa yhteiskuntaa ja sotilasammattista monelle miehelle elinkeino myös rauhan aikana. Sotaväestä tuli pian muusikkojen suurin työllistäjä ja viimeisen kahden ja puolen vuosisadan aikana se on tarjonnut koulutuksen ja työpaikan tuhansille ja taas tuhansille soitinmuusikoille ympäri maailmaa. Sotilassoittokuntien mukana eurooppalaisen taidemusiikin soittimet ja ohjelmisto levisivät myös suurten musiikkikeskusten ulkopuolelle ja niiden koulutetut ammattimuusikot toivat osaamisensa oman alueensa musiikkielämän käyttöön. Tällä on ollut merkittävä vaikutus koko Euroopan musiikkielämän kehitykseen.

Euroopassa 1700-luvun lopulla alkanut sotilassoittokuntien perustamisaltoa levisi myös Ruotsin kuningaskuntaan, johon Suomikin tuolloin kuului. Ruotsissa sotilassoittokunnat eivät kuitenkaan syntyneet valtion toimesta ylhäältä ohjattuna, vaan rykmenttien upseeriston oman aktiivisuuden tuloksena. Merkinannosta ja marssin tahdittamisesta vastaavien rumpaleiden lisäksi kruunulla ei ollut kiinnostusta eikä määrärahoja muiden musikanttien palkkaamiseen. Tämän vuoksi upseeristo joutuivat ottamaan päävastuun rykmenttiensä oman soittotoiminnan rahoittamisesta.

Aluksi rykmentteihin pestattiin yksittäisiä klarinetinpuhaltajia, mutta vuosisadan loppua kohti soittajien määrää onnistuttiin kasvattamaan ja heille tilaamaan lisää soittimia ja nuotteja sekä palkkaamaan ammattimuusikon opettamaan ja johtamaan musiikkia.

Viimeistään 1800-luvun alussa kaikissa suomalaisissa rykmenteissä oli sotilassoittajia ja useimmissa pienehkö soittokunta. Tilanne oli samanlainen myös valtakunnan länsiosissa, jossa syrjäisimmätkin rykmentit olivat kustavilaisena aikana alkaneet perustaa sotilassoittokuntia. Soitinryhmän koko oli yleensä kahdeksan muusikkoa; yksi soittaja rykmentin kaikista kahdeksasta komppaniasta. Myöhemmin soittajien määrää voitiin

lisätä käytettävissä olleiden ruotujen määrän kasvun ja vapaaehtoisten musiikkimaksujen avulla.

Suomen Ruotsin aikaisen ruotuarmeijan sotilassoittajat olivat varsin sekalainen joukko. Käytössä ei ollut vielä ammattitaitoista muusikkokuntaa, jonka varaan rykmenttien soittotoiminta olisi voitu rakentaa, joten soittajat jouduttiin joko palkkaamaan ulkomailta, tai kuten enimmäkseen tehtiin, kouluttamaan tehtävään paikallinen mies itse. Suomalaisen ruotujakoisten jalkaväkirykmenttien sotilassoittajat – piiparit, klarinetinpuhaltajat ja musikantit – olivatkin pääosin paikallista oman maakunnan väkeä.

Olivatko ruotujakoisten jalkaväkirykmenttien soittajat ensisijaisesti sotilaita vai muusikkoja? Tutkimusaineiston perusteella on nähtävissä, että sotilassoittajan rooleja sotilaan ja muusikon välissä oli monia ja tapoja toimia ammatissa oli useita. Soittajien joukossa oli yhtä lailla ylempiin sotilasvirkoihin tähtääviä nuorukaisia, ruotusotilaiden tapaan torppiaan viljeleviä piipareita ja klarinetinpuhaltajia sekä musiikilla itsensä ja perheensä elättäviä soittokuntien musikanttejakin.

Sotilassoittajien koulutukseen paneuduttiin eri rykmenteissä hyvin eri tavoin. Piiparien ja klarinetinpuhaltajien yksinkertaisiin työtehtäviin panostettiin melko vähän, mutta soittokuntamusiikin yleistyessä rykmentit alkoivat palkata ammattitaitoisia soitonjohtajia huolehtimaan muusikkojen koulutuksesta. Soittajien yhteiset harjoitusjaksot pitenivät, ja toisinaan heidät lähetettiin muihin rykmentteihin tai jopa Tukholmaan asti syventämään oppejaan. Sotilassoittokunnissa käytettyjen puhallinsoitinten lisäksi soittajat saivat opetusta myös jousisoittimissa, mikä lisäsi heidän kysyntäänsä siviiliyhteisön tilaisuuksissa.

Koulutuksen myötä soittajien nuotinlukutaito kehittyi ja moniääninen yhtyesoitto lisääntyi. Soittokuntien ohjelmistossa oli marssien ja kenttäkappaleiden lisäksi paljon oman aikansa tanssi- ja ajanvietemusiikkia, joiden nuotteja upseeristo ja soitonjohtajat hankkivat Tukholmasta ja Keski-Euroopasta. Ohjelmistoa vaihdettiin myös musiikkia harrastavien säätyläisten kanssa, mitä kautta aikakauden suosikkisävelmät kulkeutuvat nopeasti harrastajien nuottikirjoista sotilassoittokuntien ohjelmistoon ja päinvastoin. Säilyneen nuottimateriaalin ja nuottiluetteloiden tietojen perusteella näyttää siltä, että sotilassoittokunnat soittivat Suomessa samankaltaista ohjelmistoa kuin muullakin Ruotsissa tai Euroopassa.

Myös sotilassoittokuntien tarvitsemien soitinten hankinnassa käytettiin upseeriston kontakteja ja vaikutusvaltaa. Euroopassa valmistettujen puhallinsoittimien tilaaminen oli kallista ja niiden maahan tuonti oli luvanvaraista. Aluksi rykmentteihin hankittiin pääasiassa vain klarinet-

teja, mutta myöhemmin kokoonpanoja täydennettiin myös muilla harmoniamusiikkiyhtyeen soittimilla. Sotilasmusiikin mukana Suomeen tuli ensi kertaa uusia eurooppalaisessa orkesterimusiikissa käytettyjä puhallinsoittimia: oboeita, fagotteja, käyrätorvia ja klarinetteja. Näistä varsinkin klarinetti levisi laajalti ja yleistyi myöhemmin myös suosittuna pelimannisoittimena.

Sotilassoittajat olivat 1700-luvun lopulla suurin koskaan siihen mennessä ja pitkään sen jälkeenkin Suomessa toiminut ammattimuusikoiden ryhmä. Vuosina 1770–1809 tutkimissani suomalaisissa ruoturykmenteissä työskenteli hieman alle kolmesataa sotilasmuusikkoa ja värvätty rykmentit mukaan laskettuina Suomessa toimi Ruotsin ajan loppuun mennessä yhteensä 500–600 sotilassoittajaa. Heidän vaikutuksensa oman alueensa musiikinharjoitukseen ei ole voinut olla aivan merkityksetön. Sotilassoittajat oppivat ja omaksuivat eurooppalaisen sotilasmusiikin tradition ja sen mukanaan tuomat uudet soittimet ja ohjelmiston, ja he siirsivät osaamistaan edelleen muille Suomen musiikkikentässä. Muun muassa Bernhard Henrik Crusellin monipuolinen muusikon ura, Aurora-seuran ja Turun Soitannollisen Seuran ensimmäiset orkesterikonsertit tai klarinetin yleistyminen pelimannisoittimena olivat ainakin osittain eri puolilla Suomea toimineiden sotilassoittajien työn ansiota.